

تحلیل نقش ملاحظات دفاعی - امنیتی آمایش سرزمین در توسعه‌یافتگی (مورد مطالعه: استان ایلام)

محمدحسن نامی^{*۱}

۱. مسئول مکاتبات، دانشیار، گروه جغرافیا، دانشگاه فارابی، تهران، ایران

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۳/۰۳

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۱۱/۲۰

چکیده

مسئله توسعه از جمله مسائل مهمی است که از دیرباز تاکنون، در اشکال مختلف همواره برای دولت‌ها مطرح بوده است. این در حالی است که دستیابی به توسعه بدون وجود امنیت، مقدور نبوده و معنی و مفهومی ندارد. کشوری می‌تواند مراحل تکاملی توسعه خود را بهتر سپری نماید که کمتر دچار چالشی‌های امنیتی گردد. اندیشمندان معتقدند که طرح‌های مناسب آمایش سرزمین، موفق‌ترین و کامل‌ترین برنامه جهت رسیدن به توسعه‌ای پایدار است. از این رو عدم توجه به برخی مؤلفه‌ها و ملاحظات امنیتی در تدوین این طرح‌ها در عدم به ثمر رسیدن اهداف مورد نظر بسیار تأثیرگذار است. در این راستا پژوهش حاضر باهدف شناخت ملاحظات اقتصادی، اجتماعی، محیطی و سیاسی - امنیتی در استان مرزی ایلام و نقش آن در میزان توسعه‌یافتگی انجام گرفته است. این پژوهش بر اساس هدف کاربردی و بر اساس روش توصیفی - تحلیلی می‌باشد. برای بررسی تهدیدات اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، سیاسی و نظامی - امنیتی از واکاوی داده‌ها و اسناد تاریخی بهره گرفته شده و با استفاده از نرم‌افزار Arc GIS نقشه‌های فضایی و سطح‌بندی تهیه شده است. ابتدا مهم‌ترین نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای بخش‌های آمایشی استان ایلام شناسایی و سپس جهت شناخت وضعیت توسعه در سطح شهرستان‌های استان ایلام از تکنیک چند معیاره تاپسیس و روش وزن دهی آنتروپی بهره گرفته شده است. نتایج نشان می‌دهد به لحاظ سطوح توسعه، شهرستان‌های شیروان و چرداول و مهران جزو شهرستان‌های برخوردار، شهرستان‌های دره شهر، ایلام و دهلران در سطح نیمه برخوردار و شهرستان‌های ایوان، ملکشاهی و آبدانان در سطح محروم از توسعه قرار گرفته‌اند.

کلیدواژه‌ها: طرح‌های آمایش سرزمین، رویکرد امنیتی - دفاعی، مناطق مرزی، توسعه‌یافتگی، استان ایلام.

مقدمه

مناطق مرزی به دلیل تماس با محیط‌های گوناگون داخلی و خارجی، از ویژگی‌های خاصی برخوردارند. وجود مبادلات و پیوندهای فضایی دو سوی مرز، در فرآیند برنامه‌ریزی‌های توسعه، امنیت و آمایش سرزمین اهمیت ویژه‌ای به مناطق مرزی داده شده است. دلیل عمده این مسئله اهمیت ملاحظات دفاعی - امنیتی است. در واقع آمایش سرزمین با توجه به رویکرد ملی آن یعنی مدیریت توزیع و ترکیب هم افزای انسان، منابع و فضا، از مهم‌ترین عرصه‌های فرا بخشی است که در کارکردهای متعددی بر آن مترتب است و به طور مستقیم مؤلفه‌های ساختاری و قوام بخش امنیت را تحت تأثیر قرار می‌دهد که از جمله این مؤلفه‌ها می‌توان به نیروی انسانی، تعادل سیستمی، پیوند ارگانیک بخشی و منطقه‌ای، یکپارچگی محیطی (کاهش دوگانگی) اشاره کرد.

به طور کلی کشورهای وسیع همانند ایران، دارای تفاوت‌ها و عدم تعادل‌های منطقه‌ای و فضایی مشهودی بین مناطق مرکزی و مرزی می‌باشند که این عدم تعادل‌ها، می‌تواند تأثیرات عمده‌ای در حرکات توسعه و ناامنی در مناطق مرزی ایجاد نماید. با این توصیف شاید بتوان اینگونه پنداشت که آمایش سرزمین، قوام بخش‌ترین عامل در تقویت پیوندهای درون سیستمی و برون سیستمی امنیت با مجموعه ارکان نظام اجتماعی است (میرمحمدی، ۱۳۸۶: ۲۳۵).

هدف از آمایش سازماندهی مطلوب فضا و ایجاد عدل و قسط است. این نیازها ممکن است در برگزیده‌ی جنبه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی - فرهنگی، امنیتی - دفاعی و علمی باشد. در این میان امنیت به عنوان یک نیاز اساسی جامعه در عصر جدید، با سایر مؤلفه‌های بیان شده ارتباطات متقابل و تنگاتنگی دارد. بنابراین برای یافتن الگویی مناسب در آمایش مناطق مرزی که ملاحظات دفاعی - امنیتی در آن لحاظ گردد، ضروری است ضمن بیان نظریات، خصوصیات و ویژگی‌های مؤثر بر آمایش مناطق مرزی را تبیین نموده تا از این طریق اصول و راهبرد و سیاست‌های دفاعی - امنیتی مشخص گردند. امروزه مقوله توسعه دغدغه خاطر بسیاری از کشورهاست به عبارت دیگر توسعه چیزی جز رضایت‌بخش‌تر کردن وضعیت زندگی مردم نیست. بسیاری از نظریه‌پردازان توسعه، بر کاهش نابرابری‌های موجود و رفع دوگانگی‌ها به عنوان یکی از اهداف اساسی توسعه تأکید دارند. نبود توازن در جریان توسعه بین مناطق گوناگون موجب ایجاد شکاف و تسریع نابرابری منطقه‌ای می‌شود که خود مانعی در مسیر توسعه است (ضرابی و تبریزی، ۱۳۹۰: ۶۴). آمایش سرزمین از جمله روش‌هایی است که دولت‌ها به منظور رسیدن به امنیت پایدار، توسعه هماهنگ و کاهش آسیب‌پذیری سرمایه‌های حیاتی جامعه در برابر تهدیدات در دستور کار خود قرار داده‌اند. اصطلاح "آمایش سرزمین" از ریشه آموذن به معنای آباد کردن گرفته شده است (معین، ۱۳۷۱: ۹۱). طبقه‌بندی فعالیت‌های انسان در یک نگاه کلی شامل فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و نظامی است. طبیعتاً فعالیت‌های گوناگون و پیچیده انسان در فضای جغرافیایی، نیازمند بسترسازی شایسته به منظور دستیابی به حد پیشینه بهره‌وری است. بر این اساس، آمایش سرزمین ارتباط میان انسان، فضا و فعالیت‌های انسان را نظم می‌دهد (آسایش، ۱۳۷۵: ۲۹). مسلماً روند توسعه پایدار هر کشوری و هر سرزمینی در معرض انواع تهدیدات و خطرات قرار می‌گیرد که حرکت توسعه در آن کشور و یا سرزمین را دچار اختلال، ناهماهنگی، مشکلات و بحران‌هایی می‌سازد. بنابراین، چنین موانع و تهدیدهایی را باید شناخت و نسبت به رفع مخاطرات و یا کاهش آن‌ها اقدام کرد (پور موسی،

۱۳۸۶: ۲۱). نزدیک به نیم قرن از اجرای طرح‌های مختلف آمایش سرزمینی در ایران سپری شده است. در این مدت نتایج طرح‌ها با ناکامی‌ها و موفقیت‌هایی روبه‌رو بوده است. تاکنون در طرح‌های مختلف آمایش دیدگاه‌ها عمدتاً بر امر توسعه تأکید داشته و به ملاحظات فضایی و امنیتی جهت دفاع سرزمینی و حفاظت از مراکز جمعیتی، تأسیسات و امکانات حساس و حیاتی توجه نشده است (رزقانی و اعظمی، ۱۳۹۰: ۷۱). در این بین مناطق مرزی کشورها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند. مرزها و مناطق میان مرزی همواره موضوع مورد بحث بسیاری از مطالعات بوده‌اند. مرزها هم بر روی زمین و هم بر روی نقشه حدود قانونی و قلمرو قدرت کشورها را مشخص می‌کنند. در طول خطوط مرزی، کشورها تعامل فیزیکی با همسایگان‌شان دارند. مرزها اغلب منبع برخورد و اصطکاک بین کشورها بوده و نواحی که مرزها در آن قرار دارند اغلب به‌طور عمیقی به‌وسیله حضور آن‌ها تحت تأثیر قرار می‌گیرند (Glassner & Fahrer, 2004: 72). در واقع یکی از مناطق مرزی مهم و حساس خاورمیانه که به‌ویژه در سال‌های پس از انقلاب اسلامی دستخوش حوادث گوناگونی در ابعاد نظامی، سیاسی، امنیتی و ... بوده است، مناطق مرزی ایران با کشورهای همسایه می‌باشد. در طول تاریخ، نه تنها وسعت و شکل جغرافیایی ایران پیوسته دچار تحول شده است، بلکه مرزهای سیاسی این کشور نیز کم‌وبیش دستخوش تغییر و تحول شده‌اند. طول مرزهای بین‌المللی ایران در حال حاضر حدود ۷۸۱۶ کیلومتر است (رهنمایی، ۱۳۸۱: ۵۲). قسمت‌هایی از مناطق مرزی ایران از دیرباز به‌عنوان یکی از ناامن‌ترین مناطق به‌شمار می‌رفته است، چنانچه وجود تهدیدات دائمی تهدیدات نظامی علیه تمامیت ارضی توسط برخی از کشورهای همسایه، تردهای غیرقانونی اتباع مهاجر، گروه‌های معاند و قاچاقچیان در کنار توسعه‌نیافتگی، مناطق مرزی را به‌عنوان یکی از نقاط بحران‌خیز و آسیب‌پذیر این کشور مبدل ساخته است. مشکلات یادشده فوق، دولت‌های ایران در قبل و به‌ویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی را وادار به چاره‌اندیشی و ارائه راه‌حل‌های گوناگون نموده است. از آنجاکه تنوع مناطق مرزی در این کشور فراوان است، به این جهت این راه‌حل‌ها نتوانسته است به‌صورت یکپارچه در کل مناطق یادشده به نتیجه و موفقیت کامل دست یابد، لیکن تجارب ارزنده‌ای را به دست آورده است (طحانی، ۱۳۹۳: ۳۰). بنابراین اگر امنیت انسان و فعالیت‌هایش که در چارچوب برنامه‌های آمایش سرزمین و مکان‌گزینی مناسب مطرح می‌شود، در برنامه‌های کشور مورد توجه اساسی واقع نشود ناپایداری و بی‌ثباتی، اصلی‌ترین خطر، تهدید فیزیکی و عملکردی فضا خواهد بود. به همین خاطر، اهمیت رعایت ملاحظات فضایی (اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی) و امنیتی در طرح‌های توسعه‌ای کشور بیش‌ازپیش نمایان می‌شود. بررسی شاخص‌های محیطی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی - زیرساختی یکی از مؤلفه‌های مهم پدیده توسعه‌یافتگی است؛ طوری که استفاده از این شاخص‌ها، معیاری مناسب هم برای تعیین جایگاه نواحی و هم عاملی در جهت رفع مشکلات و نارسایی‌های مبتلا به خود برای نیل به رفاه اقتصادی و سلامت اجتماعی جهت رسیدن به توسعه است. استان ایلام به‌عنوان یکی از مناطق مرزی حساس کشور که در هم‌جواری با مناطق شیعه‌نشین کشور عراق قرار دارد، ۴۳۰ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق دارد؛ یعنی بیش از یک‌سوم مرز مشترک ایران و عراق که ۱۲۰۰ کیلومتر است در این استان واقع شده است. این استان در طی دفاع مقدس یکی از مناطق درگیر جنگ بوده است و در همین دوران شاهد رشادت‌ها و قهرمانی‌های فراوان در دفاع از خاک کشور در استان ایلام بوده‌ایم. بنابراین با توجه به مسائل مطرح شده می‌توان سؤال اصلی پژوهش را این‌گونه مطرح کرد:

- مهم ترین ملاحظات محیطی، اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی - نظامی استان مرزی ایلام کدامند؟
 - سطوح توسعه یافتگی در بین شهرستان ها استان ایلام چگونه است؟

مبانی نظری

چارچوب نظری توسعه مناطق مرزی، در کل، چارچوب توسعه منطقه‌ای است. از آنجایی که مناطق مرزی با مناطق مرکزی متفاوت است، این چارچوب نظری بر تفسیر پدیده عدم تعادل منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مناطق مرکزی استوار است. اصولاً تمام نظریه‌های مربوط به توسعه منطقه‌ای بر پایه پدیده عدم تعادل منطقه‌ای به‌عنوان محور بحث‌هایشان می‌چرخند. این نظریه‌ها یا پدیده عدم تعادل منطقه‌ای را تفسیر می‌کند و یا برای رفع آن، راه‌حل ارائه می‌دهد. از آنجایی که عدم تعادل منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مناطق مرکزی مشهود، و شاخص است، پایه‌های نظری آمایش مناطق مرزی بر نظریه‌های توسعه منطقه‌ای مستقر می‌شود. مشوق‌های اقتصادی توسعه، که کمک‌های مالی توسعه منطقه‌ای نماد آن در دهه ۱۹۸۰ بود، تاکنون مهم‌ترین ابزار سیاست‌گذاری بوده است (کالینگورس، ۱۳۸۷: ۸۴).

مهم‌ترین پایه‌های نظری توسعه منطقه‌ای که در آمایش مناطق مرزی تاکنون مورد استفاده قرار گرفته، متکی بر نظریه‌های مکان مرکزی (Central Place Theory) و التر کریستالر، نظریه قطب رشد (Growth Pol) پیه رو، نظریه مرکز - پیرامون (The Periphery- Core Theory) جان فریدمن، نظریه بازگشت تمرکز، دیدگاه‌های نظری نایلز هانسن و دیدگاه‌های نظری جونز وایلد بوده است. گرچه این نظریه‌ها به‌صورت مستقیم به موضوع مناطق مرزی نپرداختند، اما دیدگاه‌هایی نظری در رابطه با پدیده عدم تعادل منطقه‌ای را مطرح ساختند که بر نظریه‌ها و دیدگاه‌های نظری مناطق مرزی تأثیرگذار بوده است (عندلیب و مطوف، ۱۳۸۸: ۶۳-۶۲).

توجه بیشتر به مناطق مرزی با توجه به محرومیت زیاد آن مناطق، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. شکل‌گیری رابطه مرکز پیرامون در داخل کشور، شرایط جدیدی را رقم می‌زند که این شرایط جدید مراکز را به تجدیدنظر در روابط خود با پیرامون وادار می‌سازد. این رابطه نوین بین مرکز و پیرامون کاملاً با شرایط قبل متفاوت است و به ایجاد همگرایی بین آن‌ها منجر می‌شود که در صورت توفیق، نگاه جمعیت مرزنشین به سمت درون و همگرایی معطوف می‌شود، که خود باعث توسعه فضایی مناطق مرزی خواهد شد (عندلیب، ۱۳۸۰: ۳۵). اقتصاد مناطق مرزی می‌تواند نقشی اساسی در ترقی و پیشرفت توسعه اقتصادی نواحی مرزی، بهبود استانداردهای زندگی مردم، کاهش فقر، توزیع مناسب درآمد، ایجاد روابط دوستی و آشنایی بیشتر و تسریع همکاری‌های بیشتر بین نواحی مرزی ایفا کند (Chandoevwit et al, 2004: 58). تجربیات کشورهای در حال توسعه در سه دهه اخیر نشان می‌دهد که توسعه مبادلات مرزی در قالب‌های مقررات و قوانین حقوقی می‌تواند محرک خوبی برای افزایش مبادلات کالا به‌صورت رسمی و جهت‌دهی تجارت به سمت مزیت‌های نسبی، گسترش همکاری‌های همه‌جانبه بین مناطق آزاد، توسعه بازارچه‌های مرزی بین منطقه‌ای، ایجاد سودهای تجاری، کاهش قیمت کالاها، همگرایی میان عرضه و تقاضا و ایجاد درآمد، اشتغال و امنیت برای مرزنشینان گردد (محمودی، ۱۳۸۴: ۱۰۸-۱۰۷). به سخن دیگر توسعه یافتگی اقتصادی مناطق مرزی و رفاه نسبی در این مناطق می‌تواند موجبات کاهش برخی از

مشکلات مرزی از قبیل قاچاق کالا، مواد مخدر، سرقت و... را فراهم کرده و از تخلیه جمعیتی مناطق مرزی جلوگیری کند (محمد پور، ۱۳۸۱: ۴). بر اساس تحقیقات انجام شده، امنیت و توسعه در مناطق مرزی با ضریب همبستگی بالا دارای رابطه مستقیم و دوسویه با یکدیگر می‌باشند. به این ترتیب مناطق دارای شاخص‌های بالای توسعه از ضرایب امنیتی بالاتری نسبت به مناطق توسعه نیافته‌تر برخوردارند (عندلیب، ۱۳۸۰: ۱۹۶). خصوصیات ویژگی‌های مرز مشترک ایران با کشورهای هم‌جوار باعث بروز مسائل و مشکلات فراوان و متنوعی شده است که به عمده‌ترین آن‌ها به صورت عوامل تهدیدهای توسعه و امنیت و مؤثر در طرح آمایش دفاعی این مناطق اشاره می‌شود (طحانی، ۱۳۹۳):

فقر و محرومیت شدید مردم مرزنشین که زمینه‌های ناامنی، آلودگی به قاچاق و... را فراهم سازد؛

تحمیل هزینه‌های سنگین در ایجاد امنیت مناطق مرزی توأم با بروز مشکلات اجرایی و تلفات جانی و کاهش قدرت کنترل امنیت این مناطق؛

پخش ناامنی از طریق مهاجرین غیرقانونی، پناهندگان، قاچاقچیان مواد مخدر، اشرار و گروه‌های معاند؛

به وجود آمدن شکاف‌های اجتماعی و تبعیضات قومی و فرهنگی در برخی از این مناطق؛

فقدان نظام تصمیم‌گیری منسجم، هماهنگ و کارآمد در مناطق مرزی که باعث بروز مشکلات زیادی در توسعه و دفاع این مناطق شده است.

پیشینه پژوهش

«نیلز هانسن» در سال ۱۹۷۸، پس از انجام مطالعات میدانی گسترده‌ای مرزهای کشورهای آلمان، فرانسه و سویس مورد توجه قرار داده و آن‌ها را بر اساس نظریه‌های مکان مرکزی کریستالر و قطب رشد پرو تجزیه و تحلیل کرد. وی در مطالعات خود به نکات مثبت و منفی مناطق مرزی و تحلیل آن‌ها از دیدگاه کریستالر، لوش، ژاندارم، بودویل، اوربان و پرو می‌پردازد. او نکات مثبت مرزها را که در کنار مرزهای سیاسی باثبات قابل‌تصورند، عبارت از توسعه فعالیت‌های تجاری و فرهنگی مرزی که شعاع نفوذی در کشور مجاور پیدا می‌کنند، و درآمدهای حاصل از دریافت عوارض، برمی‌شمارد (عندلیب، ۱۳۸۰: ۳۷-۳۹). سپس افراد دیگری از قبیل «فلیپ جونز» و «تریوور والد» مقاله خود را در تحلیل تغییرات فضایی ساختاری در مرز پیشین دویاره‌ای آلمان پس از برقراری مرز و برداشتن موانع مرزی نوشتند. در این مقاله، پس از انجام مطالعات نظری و تکیه بر نظریه‌های مکان مرکزی و قطب رشد و نیز انجام مطالعات موردی در منطقه مرزی مورد بحث، به نقد این نظریات پرداخته و خصوصیتی برای مناطق مرزی به‌عنوان مناطق حاشیه‌ای و توسعه‌یافته ارائه دادند. این حاشیه‌ای بودن گرچه می‌تواند معلول شرایط جغرافیایی مناطق مرزی باشد اما خود پدیده‌ی مرزی بودن، بسیاری از امکانات و قابلیت‌های آن منطقه را مضمحل می‌سازد. آنان معتقدند که با برقراری مرزی بین دو کشور، فضاهایی که به‌طور اصولی به یکدیگر متصل‌اند و تداوم فضایی را تأمین می‌کنند از یکدیگر می‌گسلند و حاشیه‌ای می‌شوند، این حاشیه‌ای بودن علت عقب‌افتادگی این نواحی است. سپس در همین زمینه پتراکاس و اکانو (۲۰۰۲)، آرکوت و اورزن (۲۰۰۳)، به مطالعه در زمینه توسعه مناطق مرزی در اتحادیه اروپا پرداختند و به این نتایج دست یافتند که توسعه مناطق مرزی تنها از طریق به‌کارگیری سیاست‌های

گسترش همکاری‌های بین‌المللی و روابط بین مرزی و برقراری امنیت در مرزها امکان‌پذیر است (موسوی، ۱۳۹۶: ۱۴-۸). هم‌چنین نیبور (۲۰۰۵) در مقاله‌ای تحت عنوان اثرات رشد در اتحادیه اروپا بر توسعه اقتصادی شهرهای مناطق مرزی این کشورها به این نتیجه رسید که اثرات یکپارچگی و تغییرات در دسترسی به بازار، نقش اساسی در توسعه این شهرها داشته است. به صورتی که اثرات آن از تئوری‌های پیش‌بینی شده بیشتر بوده است (Niebuhr, 2005; 28) به نقل از پرنیان و همکاران، (۱۳۹۶).

در ایران نیز مطالعاتی در رابطه توسعه مناطق مرزی انجام شده است که می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: مختاری هشی و همکاران (۱۳۹۶) در تحقیقی به بررسی و تدوین راهبردهای آمایش مناطق مرزی، مطالعه موردی مرزهای شرقی کشور پرداختند. نتایج تحقیق ایشان نشان داده است که با توجه به شرایط فعلی، راهبردهای مناسب حرکت در مسیر آمایش مناطق مرزی شرق کشور از نوع تدافعی است و هم‌اکنون بر اساس اولویت‌بندی انجام شده راهبردهای تدوین برنامه جامع، توسعه همه‌جانبه استان‌های شرقی کشور (بخصوص مناطق مرزی)، توسعه و تقویت انواع زیرساخت‌های کالبدی، شامل: حمل و نقل، راه آهن، جاده و... به منظور افزایش پیوندهای کانون‌های پرجمعیت مناطق شرقی با یکدیگر و کانون‌های داخل کشور از اولویت بالاتری برخوردارند.

عندلیب و جوانشیری (۱۳۹۵) در پژوهشی، آمایش مناطق مرزی و تدوین راهبردهای توسعه در منطقه مرزی تایباد را مورد بررسی قرار دادند. بررسی‌های ایشان مشخص ساخته که راهبردهای زیر به‌عنوان اولویت‌دارترین راهبردها جهت توسعه منطقه مرزی تایباد مطرح هستند: تقویت زیرساخت‌ها و امنیت منطقه جهت عدم تأثیرگذاری محسوس فعالیت محور ترانزیتی کراچی افغانستان بر سهم ترانزیتی پایانه مرزی دوغارون؛ ایجاد جو اعتماد مرزنشینان به دولت مرکزی و افزایش احساس تعلق به منطقه؛ تقویت طرح انسداد فیزیکی و الکترونیکی مرزها و تجهیز مرزبانی؛ تصویب قوانین اصولی و کاهش قوانین دست و پاگیر به منظور تسهیل مبادلات تجاری و حمل و نقل بین دو کشور؛ جلب مشارکت بخش خصوصی با حمایت و پشتیبانی بخش دولتی، برای سرمایه‌گذاری بیشتر و ایجاد زمینه‌های اشتغال سالم در منطقه.

شوهانی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی به بررسی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر ارتقاء امنیت پایدار مناطق مرزی در استان مرزی ایلام پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان داده است که از میان استراتژی‌های برگزیده استراتژی ایجاد و توسعه منطقه آزاد تجاری به دلیل وجود مزیت‌های نسبی بر توسعه استان نسبت به دیگر استراتژی‌ها از اولویت بالایی برخوردار است.

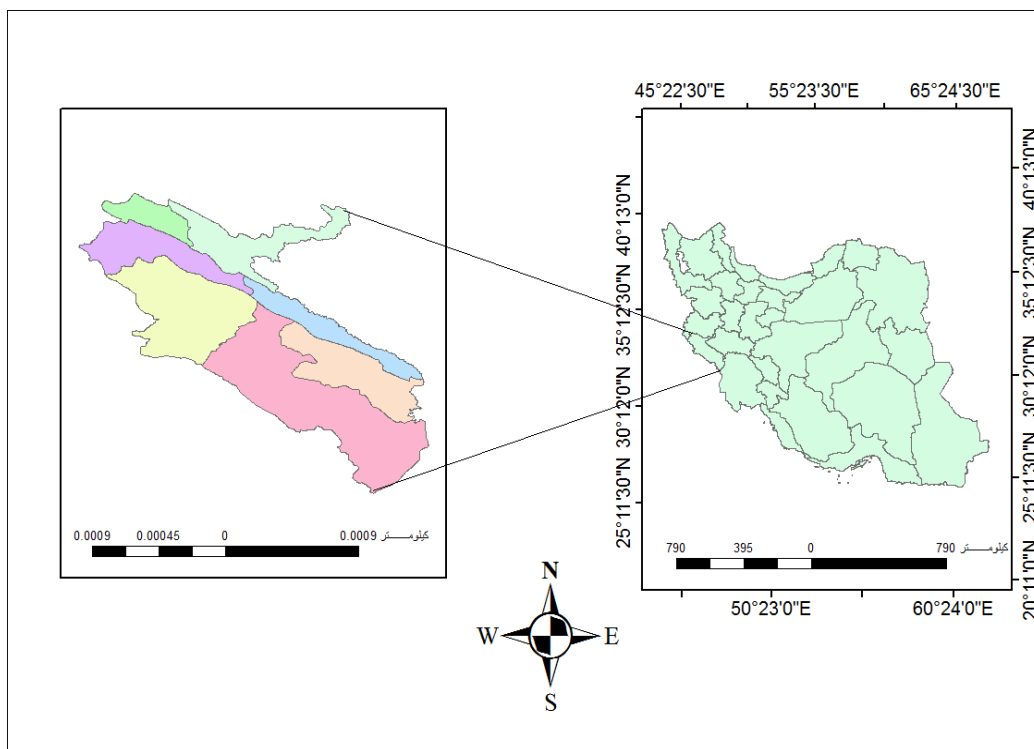
روش پژوهش

پژوهش حاضر بر اساس هدف کاربردی و بر اساس روش توصیفی - تحلیلی محسوب می‌شود. جمع‌آوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای و اسنادی و از طریق آمار و اطلاعات سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰ و هم‌چنین سالنامه‌های آماری ۱۳۹۴ و سایر طرح‌های توسعه استان ایلام صورت گرفته است. جامعه آماری شامل ۸ شهرستان استان ایلام (ایلام، آبدانان، ایوان، شیروان و چرداول، دره شهر، دهلران، ملکشاهی و مهران) می‌باشد. برای بررسی تهدیدات اقتصادی، اجتماعی -

فرهنگی، سیاسی و نظامی - امنیتی از واکاوی داده‌ها و اسناد تاریخی بهره گرفته شده و با استفاده از نرم‌افزار Arc GIS نقشه‌های فضایی و سطح‌بندی تهیه شده است. در این تحقیق ابتدا مهم‌ترین نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای بخش‌های آمایشی استان ایلام شناسایی و استخراج شده است. جهت شناخت وضعیت توسعه در شهرستان‌های استان ایلام از تکنیک چند معیاره تاپسیس و روش وزن دهی آنتروپی بهره گرفته شده است. در نهایت با توجه به وضعیت توسعه در سطح استان و نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای بخش‌های آمایشی استان راهبردهایی ارائه شده است.

محدوده مورد مطالعه

استان ایلام در جنوب غربی ایران با مساحت ۱۹۰۴۴ کیلومتر مربع که حدود ۱/۴ درصد از مساحت کشور را تشکیل می‌دهد، در غرب کشور بین ۴۵ درجه و ۴۵ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۱۰ دقیقه طول شرقی و ۳ درجه و ۵۸ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۱۵ دقیقه عرض شمالی واقع شده است. این استان در غرب دامنه سلسله جبال زاگرس قرار گرفته است. شمال و شمال شرقی آن از ارتفاعات و کوهستان‌های بلند تشکیل یافته و نیمه غربی و جنوب و جنوب غرب آن از نواحی کم ارتفاع با شیبی به طرف غرب شکل گرفته است. استان ایلام یکی از استان‌های مرزی کشور است که در هم‌جواری با مناطق شیعه‌نشین کشور عراق قرار دارد. این استان از شمال با استان کرمانشاه، از جنوب با استان خوزستان، از شرق با استان لرستان همسایه است، در بخش غربی با ۴۲۵ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق (یعنی بیش از یک‌سوم مرز مشترک ایران و عراق که ۱۲۰۰ کیلومتر است) هم‌مرز می‌باشد.

شکل ۱ - موقعیت سیاسی استان ایلام

یافته‌ها

استان ایلام یکی از استان‌های مرزی کشور است که در هم‌جواری با مناطق شیعه‌نشین کشور عراق قرار دارد. این استان در طی دفاع مقدس یکی از مناطق درگیر جنگ بوده است و در همین دوران شاهد رشادت‌ها و قهرمانی‌های فراوان در دفاع از خاک کشور در استان ایلام بوده‌ایم. این استان مرزی در بسیاری از شاخص‌های توسعه نسبت به سایر استان‌های کشور شرایط نامناسب‌تری را دارد. برای برنامه‌ریزی مناسب و رسیدن به توسعه مطلوب و هماهنگ یکی از مهم‌ترین مراحل شناخت توانایی‌ها و کمبودها در زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی، محیطی و سیاسی - امنیتی مناطق است. در این بخش سعی شده است مهم‌ترین نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای در بخش‌های مختلف استان ایلام استخراج شود. قابل‌ذکر است گزاره‌های استخراج‌شده در راستای ملاحظات فضایی و امنیتی مناطق مرزی و همچنین منطبق با گزاره‌های سطوح توسعه‌یافتگی استان می‌باشد. همان‌طور که در جداول زیر ذکر شده است ایلام دارای فرصت‌ها و تهدیدهای مختلفی در بخش‌های اقتصادی - اجتماعی، محیطی، و سیاسی - امنیتی بوده است. بر اساس یافته‌های حاصل از تحقیق استان ایلام به‌عنوان یک استان مرزی و محروم در معرض انواع مخاطرات محیطی از جمله مخاطراتی همچون زلزله، سیل، زمین‌لغزش و پدیده فرسایش بادی که ناشی از مناطق بیابانی است، قرار دارد. اگرچه مخاطرات دیگری نیز همچون خشک‌سالی و آلودگی هوا همیشه این استان را تهدید می‌کند. در حالت کلی استان ایلام به‌عنوان یکی از استان‌های مرزی و حاشیه‌ای کشور به لحاظ وضعیت اقتصادی شرایط نامناسبی دارد. یکی از مهم‌ترین تهدیدات و مشکلات اقتصادی وضعیت فعالیت و نرخ بالای بیکاری در استان است. از مهم‌ترین مشکلات اجتماعی استان ایلام نیز می‌توان به بالا بودن نرخ طلاق و اقدام به خودکشی به‌ویژه در شهرهای شمالی استان اشاره کرد. همچنین، اگرچه چرخش رویدادها وضعیت کنونی منطقه را متحول کرده است اما در بررسی تهدیدهای نظامی هم‌جواری با کشور عراق همچنان مهم‌ترین موضوع در بررسی تهدیدات نظامی استان ایلام است.

جدول ۱ - مهم‌ترین نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای استان ایلام در بخش‌های مختلف

مؤلفه	نقاط قوت
اقتصادی - جمعیتی	بیشتر بودن نرخ مشارکت زنان در استان (به نسبت کشور) که نشان‌دهنده علاقه‌مندی ایشان به مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی است.
	افزایش گرایش به تحصیلات عالی و کاهش نرخ مشارکت گروه سنی ۲۰-۲۴ مردان استان طی دوره ۸۵-۱۳۵۵ (از ۹۵ درصد به ۷۱ درصد)
	وضعیت مناسب کشاورزی استان (سهم ۱۰۳ درصدی از محصولات زراعی در سال ۱۳۸۴ و سهم ۰۸۳ درصدی از ارزش افزوده کشاورزی، شکار و جنگلداری در کل کشور در سال ۱۳۸۵)
	وضع مناسب معادن شن و ماسه در استان (بخصوص در مقایسه با سایر معادن، استان سهم ۲ درصدی از معادن شن و ماسه کشور دارد).
اجتماعی - فرهنگی	وجود برخی صنایع شاخص در استان (نظیر تولید سیمان) و در دست اجرا بودن طرح‌های شاخص صنعتی (نظیر واحد پتروشیمی، سیمان، فولاد)
	کمتر بودن بار تکفل در کل استان و نقاط روستایی نسبت به کشور در سال ۱۳۹۰
	وجود روحیه همکاری در بین ساختار سنتی استان (درون طایفه، خویشاوندان و خانواده)
	گسترش دسترسی به اینترنت و افزایش کارکرد رسانه‌های الکترونیکی

وجود شبکه‌های قدرتمند اجتماعی خویشاوندی و طایفه‌ای در استان و همگرایی خویشاوندی و درون طایفه‌ای و مذهبی	
کنترل اجتماعی ناشی از سرمایه اجتماعی و نظم سنتی خودانگیخته	
عدم استقرار صنایع بزرگ آلاینده در استان	محیط طبیعی و زیست‌محیطی
وجود واحدهای اداری در کلیه شهرستان‌های تابعه استان که باعث تقویت امر پایش و نظارت محیط‌زیستی گردیده است	
واقع شدن استان در امتداد رشته‌کوه‌های عظیم زاگرس که سبب به وجود آمدن عرصه‌ها و زیست‌بوم‌های کوهستانی با پوشش جنگلی در استان شده است به طوری که ۹۰٪ از عرصه‌های طبیعی استان کوهستانی و ۱۰٪ دشتی و بیابانی است	
وجود سه منطقه حفاظت‌شده جنگلی دینار کوه با وسعت ۳۰ هزار هکتار در شهرستان آبدانان و کبیر کوه با وسعت ۲۰۰ هزار هکتار در شهرستان دره شهر و مانشت و قلاونگ با وسعت ۲۳ هزار هکتار در شهرستان ایلام	
وجود ۲۹۷۵۰۰ هکتار مناطق شکار ممنون در حاشیه مرزی با کشور عراق	
استان ایلام ۴۳۰ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق دارد یعنی بیش از یک‌سوم مرز مشترک ایران و عراق که ۱۲۰۰ کیلومتر است در استان ایلام است.	سیاسی - امنیتی
وجود مواضع نظامی قدرتمند و پایگاه‌های مرزی نیروهای امنیتی ایران (به‌ویژه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی) در نقاط مرزی استان ایلام	
مناطق که به‌طور پیوسته دچار چالشی امنیتی بوده باشند در سطح استان وجود ندارد	
استان ایلام ۴۳۰ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق دارد یعنی بیش از یک‌سوم مرز مشترک ایران و عراق که ۱۲۰۰ کیلومتر است در استان ایلام است.	
احترام به قانون و علاقه‌مندی به فرایندهای سیاسی قانونی در میان مردم از نقاط قوت عمده استان است و در نتیجه افزایش ثبات سیاسی در ساختار سیاسی استان	
گسترش مناسب شبکه‌های تلفن همراه در کشور و استان	زیرساختی
پوشش جمعیتی مناسب واحدهای پستی در استان	
وجود ذخایر مناسب نفت و گاز در استان	
وارد شدن خط لوله انتقال فرآورده‌های نفتی به استان (متصل به مخزن تدارکاتی دره شهر)	
وجود سه سد در دست اجرا و هشت سد مطالعاتی در استان	
نقاط ضعف	مؤلفه
نابرابری به نسبت کم‌درآمد در استان بر اساس ضریب جینی (رقم ۰.۳۱ و رتبه چهارم در میان استان‌ها در نقاط روستایی و رقم ۰.۳۹ و رتبه پانزدهم در نقاط شهری)	اقتصادی - جمعیتی
اتکا به اقتصاد استان به بخش عمومی و ضعف بخش خصوصی (بیشتر بودن سهم بخش عمومی در اشتغال استان به نسبت کشور، سهم ۳۴.۶ درصدی بخش عمومی از شاغلان)	
سهم اندک شاغلان صنعت - ساخت از کل شاغلان استان (۵.۵ درصد در مقابل رقم متناظر ۱۷ درصد در کشور)	
غیر پایه‌ای بودن و کم بودن شاخص ضریب مکانی فعالیت‌های بااهمیت صنعت و خدمات (صنعت - ساخت ۰.۱۹، هتل و رستوران ۰.۲۲، واسطه‌گری‌های مالی ۰.۲۴، خدمات پشتیبانی و انبارداری ۰.۱۳، پست و مخابرات ۰.۱۷)	
سپرده‌های بانکی اندک در استان ایلام که نشانه کمبود پس‌انداز است (سهم ۰.۳۵ درصدی از سپرده‌های بانکی کشور در سال ۱۳۸۷)	
توسعه قطبی شهرنشینی در استان حول مرکز استان وجود تعداد زیادی روستا - شهر در میان شهرها (۵۰ درصد جمعیت شهری در شهرستان ایلام و ۱۱ شهر با جمعیت کمتر از ۵ هزار نفر)	
پایین تر بودن شاخص امید به زندگی در استان نسبت به کل کشور (۰.۷۳۹ در استان در مقابل ۰.۷۵۶ در کل کشور)	
قدرتمند نبودن رابطه دولت - ملت و کم‌رنگ بودن هویت شهروندی (تحت تأثیر بافت سنتی و شکل نگرش رابطه شهروندی)	
پایین تر بودن سطح خدمات‌رسانی روستایی در شهرستان‌های دهلران، آبدانان و مهران (برق، آب و ...)	

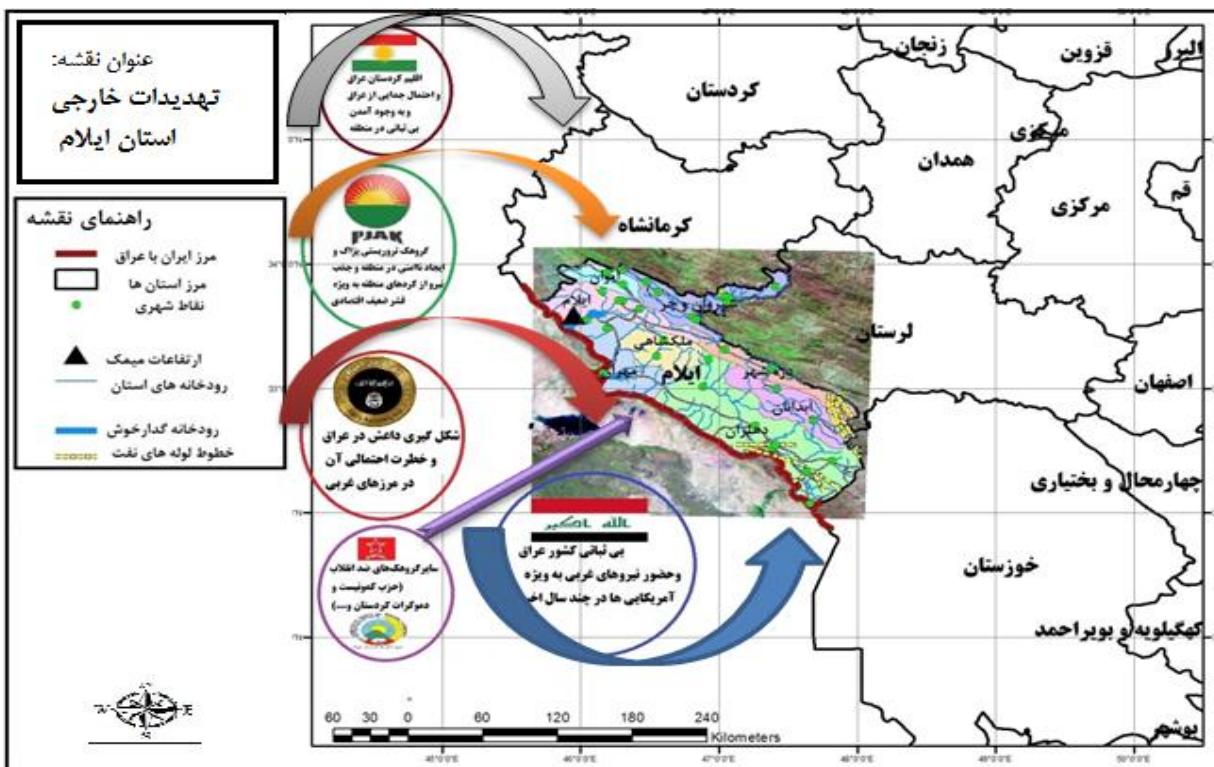
بی‌اعتمادی به فضای کسب‌وکار (به دلیل باور به رواج کلاهبرداری و تقلب و عدم وجود فرصت‌های برابر)	
وجود منابع آلاینده در بالادست سد مخزنی ایلام که تأمین‌کننده آب شرب شهر ایلام است و دفع غیراصولی زباله‌ها و مواد زائد جامد استان در فضاهای باز و مناطق حساس زیستی	
پوشش ضعیف مراتع استان و عرصه‌های فرسایش یافته و خالی از پوشش گیاهی به‌ویژه در نواحی جنوبی استان (شهرستان دهلران)	محیط طبیعی و
وجود گسل‌های جوان، بنیادی، فعال و عموماً وابسته به دوران کواترن	زیست‌محیطی
قرارگیری استان در پهنه خشک‌سالی متوسط و بخش جنوبی در پهنه خشک‌سالی شدید	
افزایش دبی لحظه‌ای رودخانه‌ها در محدوده‌های سیل‌خیز با وقوع رگبارهای شدید و فصلی و قرارگیری بیش از ۱۴ درصد از مساحت استان در محدوده‌های سیل‌خیزی شدید	
دورافتادگی و در حاشیه قرار گرفتن مناطق مرزی استان از مراکز اصلی جمعیت کشور و محورهای توسعه ملی	
ترانزیت مواد مخدر با استفاده از موقعیت نوار مرزی استان از کشور عراق به داخل کشور به‌عنوان زمینه‌ساز ناامنی و جلوگیری از گسترش فعالیت‌های رسمی اقتصادی	
گسستگی پیوندهای اقتصادی، اجتماعی ساکنین مناطق مرزی استان با مؤلفه‌های اقتصادی - اجتماعی ملی و در بعضی موارد حتی تضاد و بیگانگی هم‌چنین افزایش نرخ بیکاری و مشکلات اجتماعی نظیر خودکشی همراه با تبلیغات عوام‌فریبانه ضد سرمایه‌داری گروهک‌های تروریستی مثل پژاک و در نتیجه جذب شدن ساکنان استان (به‌ویژه شهرستان‌های ایلام و ایوان) در این گروهک‌ها	سیاسی - امنیتی
تردهای غیرقانونی مرزی میان اقوام و طوایف مرزی با کشور همسایه که موجب تشکیل شدن اعمال حاکمیت در مرز شده است	
وجود میدان‌های مین بسیار یاد در شهرستان‌های دهلران و مهران با وجود پاک‌سازی هنوز هم احتمال خطر در آن‌ها وجود دارد	
کمتر بودن ضریب نفوذ تلفن ثابت در استان نسبت به میانگین کشور	
پایین‌تر بودن ضریب نفوذ اینترنت در نقاط شهری استان نسبت به میانگین کشور	زیرساختی
ضعف تأسیسات مهار و انتقال آب در استان	
شرایط ضعیف استان در بهره‌گیری از انرژی باد	
نبود ظرفیت تولید برق در استان ایلام	
فرصت‌ها	مؤلفه
تغییر تدریجی و مثبت دیدگاه عمومی نسبت به اشتغال زنان	
افزایش تحصیلات شاغلان استان طی دوره ۸۵-۱۳۵۵ (افزایش باسوادی به ۸۵ درصد، افزایش سهم تحصیلات متوسطه و عالی)	اقتصادی - جمعیتی
دسترسی به بازار مصرف عراق (با نیاز به مصالح ساختمانی و مواد غذایی)	
دسترسی به بازار جنوب غرب کشور (با ۱۲ درصد جمعیت کشور)	
رشد سریع پرورش ماهی در استان (۶۹۹ درصد رشد طی دوره ۸۴-۱۳۷۹)	
مهاجرپذیر شدن وضعیت استان در دوره ۹۰-۱۳۸۵	
وجود شوراهای شهر و روستا و امکان ایفای نقش حلقه واسط میان نظم جدید و سنتی	اجتماعی - فرهنگی
وجود نداشتن حفره‌های دولت (مناطق خارج از قلمرو اعمال حاکمیت در استان)	
توسعه رسانه‌های ارتباطی و امکان پیشرفت فرهنگ یادگیری و نوآوری	
همگرایی در برابر دشمن خارجی (مقاومت در جنگ هشت‌ساله نمود و هم‌چنین تقویت‌کننده این همگرایی بوده است)	
امکان کاهش بار آلودگی رودخانه‌های مهم استان و حفظ تعادل اکولوژیکی آن‌ها با اجرای صحیح برنامه کاهش آلودگی	محیط طبیعی و
امکان برنامه‌ریزی جهت احداث نواحی صنعتی شهری و روستایی توسط بخش خصوصی و انتقال کارگاه‌ها و صنایع واقع شده در محدوده شهرهای استان	زیست‌محیطی
امکان ایجاد موزه‌های تاریخ طبیعی و ایجاد باغ‌های بوتانیک باهدف احیا و تکثیر گونه‌های گیاهی نادر در مناطق حفاظت‌شده استان	

کشت درختان به منظور بادشکن در اطراف مزارع و جلوگیری از توسعه فرسایش بادی و اجرای طرح‌های بیابان‌زدایی در نواحی جنوبی استان (مالچ پاشی و کشت گیاهان مناسب ...)	
امکان توسعه طرح‌های آبخیزداری با بهره‌گیری از سیلاب‌ها	
قابلیت ترانزیتی نوار مرزی به علت همسایگی با کشور عراق	سیاسی - امنیتی
برپایی کانون‌های توسعه در نواحی محروم و دورافتاده و ایجاد ظرفیت‌های تولیدی و زیر بنایی بامنظور باروری قابلیت‌ها و جلوگیری از حاشیه‌ای شدن و تخلیه این مناطق در جهت برقراری تعادل‌های منطقه‌ای در طرح توسعه نوار مرزی	
برقراری روابط مناسب و حسنه بین دولت ایران و عراق بعد از سقوط رژیم بعثی و کاهش تهدیدات نظامی و تروریستی ناشی از هم‌جواری استان ایلام با عراق	
توسعه فرودگاهی در شهرهای نوار مرزی مانند دهلران، مهران ...	
افزایش زمینه فعالیت‌های مدنی نظیر سازمان‌های غیردولتی، احزاب سیاسی قانونی، نشریات محلی و ... این مسئله موجب افزایش آگاهی شهروندان می‌شود و موجب می‌شود با مشارکت شهروندان در فرایندهای اجتماعی زمینه نفوذ گروهک‌های تروریستی از بین برود.	
رشد خودپردازهای بانکی، نقاط خرید POS و بانکداری الکترونیک در کشور	زیرساختی
گسترش شبکه انتقال گاز به شهرها، روستاها و مراکز فعالیتی استان طی سال‌های اخیر	
امکان گسترش مبادلات انرژی با کشور عراق	
عبور خط لوله اتیلن غرب کشور از استان	
وجود رودخانه‌های فراوان در استان و امکان استفاده از انرژی برق آبی	
تهدیدها	مؤلفه
بالا بودن نرخ بیکاری در استان (۲۷/۲ درصد) و بخصوص بالا بودن نرخ بیکاری زنان (۵۳/۵ درصد)	اقتصادی - جمعیتی
عدم رشد فرصت‌های شغلی متناسب با افزایش جمعیت فعال طی دوره ۸۵-۱۳۷۵ (افزایش نرخ بیکاری از ۱۶/۵ درصد به ۲۷/۲ درصد)	
کمتربودن بهره‌وری نیروی انسانی در بیشتر فعالیت‌های خدماتی استان	
عدم سرمایه‌گذاری خارجی در استان ایلام (سهم صفر درصدی از سرمایه‌گذاری ۳۰ میلیارد دلاری خارجی طی دوره ۸۶-۱۳۷۲)	اجتماعی - فرهنگی
ضعف در تشکیل سرمایه خصوصی و اتکا صنعت استان بر منابع دولتی	
افزایش شهرنشینی به دلیل فقر و کمبودهای جامعه روستایی	
افزایش ضریب سالمندی در استان ایلام از ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۰ (از ۲.۵ به ۴.۷۵ درصد)	محیط طبیعی و زیست‌محیطی
کم بودن ثبات احزاب سیاسی و نخبه‌گرا و انتخاباتی بودن این احزاب	
آسیب دیدن فرهنگ کار در استان (به دلیل باور به پارتی‌بازی، عدم وجود فرصت‌های برابر، کم‌اجر شدن کارهای یدی و ...)	
واگرایی جنسیتی (افزایش تدریجی تعارضات میان زنان با ساختار خویشاوندی)	سیاسی - امنیتی
کاهش قابلیت و کیفیت منابع آب استان در اثر جاری شدن فاضلاب‌های صنعتی، کشاورزی و شهری	
وجود پدیده گردوغبار و افزایش غلظت ذرات معلق در هوا در سال‌های اخیر	
تخریب مراتع و جنگل‌های استان در اثر عدم تعادل دام و مرتع و تغییر کاربری اراضی به‌ویژه توسعه اراضی دیم	
بروز خسارت به مراکز زیست و فعالیت متناسب با شدت و بزرگی زلزله و ادامه تهدیدات ناشی از خطر پس‌لرزه‌ها، احتمال وقوع زمین‌لغزش به‌ویژه در بخش‌های شمالی و خطرات ناشی از آن	
وارد آمدن خسارات اقتصادی به مراکز زیست و فعالیت و زیرساخت‌ها بخصوص در فضاهای پیرامون رودخانه‌ها و پهنه‌های سیل‌گیر	
عدم سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و حتی بخش دولتی در بخش‌های مرزی در نتیجه پراکندگی و خالی شدن مرزها از جمعیت و بالا رفتن عدم ناامنی پایدار در نوار مرزی استان	

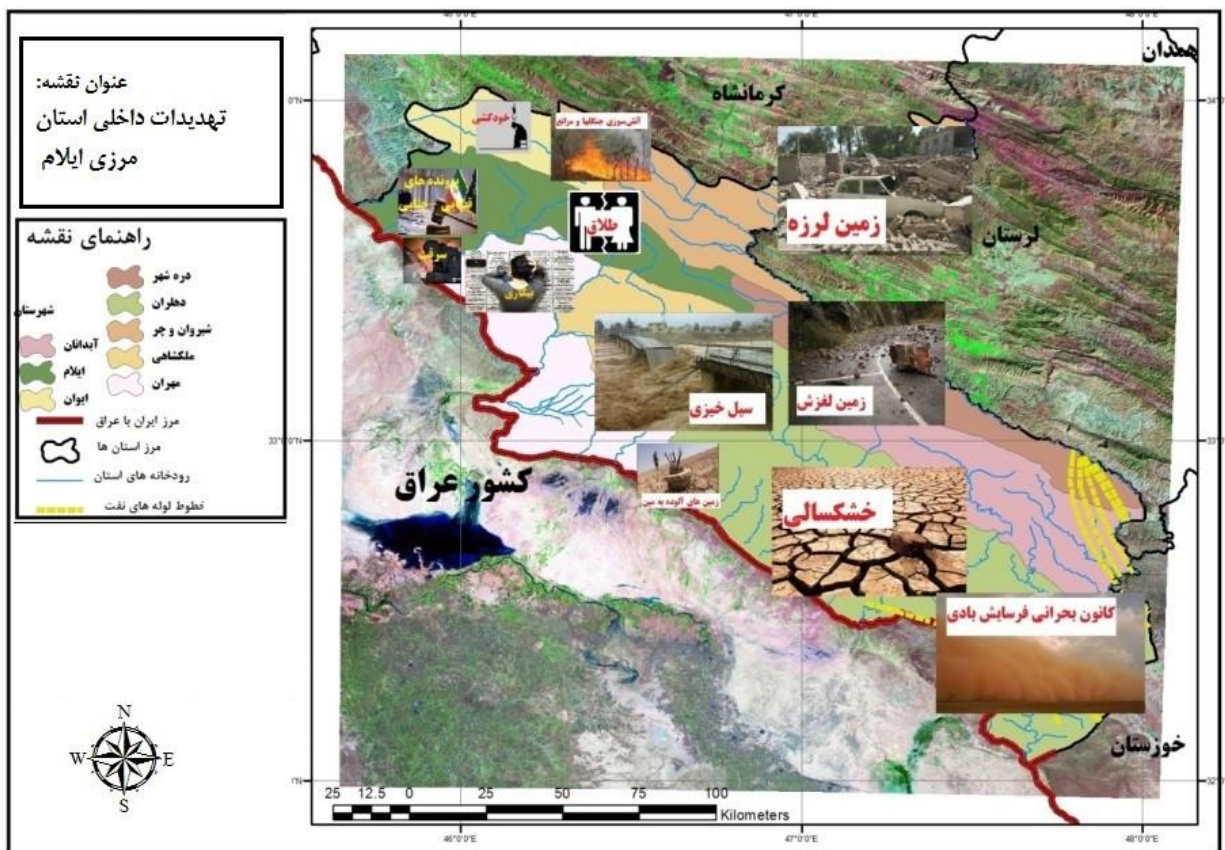
پخش و اشاعه ناامنی توسط مهاجرین غیرقانونی، پناهندگان، قاچاقچیان، اشرار و گروه‌های معاند در استان	زیرساختی
بی‌ثباتی در کشور عراق در چند سال اخیر و بروز ناامنی‌های بسیار در این کشور و حضور نیروهای کشورهای غربی به‌ویژه آمریکا در خاک عراق و احتمال ایجاد ناامنی برای نوار مرزی و استان ایلام	
امکان ورود معاندین نظام و گروهک‌های تروریستی (پژاک، داعش، وهابیان و...) از طریق مرزهای استان ایلام و ایجاد ناامنی در منطقه	
قرارگیری شمال استان (شهرستان ایوان) در حوزه فعالیتی گروهک تروریستی پژاک	
ضعف بخش خصوصی در حوزه ICT	
تراز مبادله برق منفی شرکت برق منطقه‌ای غرب (واردکننده برق)	
ضعف شبکه‌های سوخت و انرژی در استان ایلام	مشکلات وزارت نیرو در مورد تأمین انرژی برق در فصل تابستان و مشکلات شرکت گاز در تأمین گاز طبیعی در فصول سرد سال
مشکلات وزارت نیرو در مورد تأمین انرژی برق در فصل تابستان و مشکلات شرکت گاز در تأمین گاز طبیعی در فصول سرد سال	
قاچاق سوخت به خارج از کشور	

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

با توجه به مطالباتی که بیان شد می‌توان مهم‌ترین تهدیدات نظامی خارجی غرب کشور و به‌خصوص استان ایلام را در نقشه زیر نشان داد. قابل ذکر است در مقابل تهدیدات خارجی - نظامی که استان ایلام را در معرض خطر قرار می‌دهد تهدیدات داخلی که هم مخاطرات محیط طبیعی و هم مخاطرات انسانی را در برمی‌گیرد، پهنه استان را در معرض خطر قرار می‌دهد که برخی از مهم‌ترین تهدیدات و مخاطرات داخل استان به شکل شماتیک و برحسب موقعیت و بر اساس بیشترین فراوانی در شهرستان‌های مختلف استان، نشان داده شده است.

شکل ۲ - تهدیدات خارجی امنیتی-نظامی احتمالی در مناطق مرزی استان ایلام

شکل ۳ - پراکنش تهدیدات و مخاطرات (طبیعی و انسانی) داخلی استان ایلام

تحلیل سطوح توسعه یافتگی شهرستان های استان ایلام

در این بخش سعی شده است ۴ بعد، انتخاب و برای هر بعد نیز شاخص هایی متناسب و درعین حال مرتبط با ملاحظات فضایی و امنیتی استان ایلام مشخص گردد. برای انجام این بخش از مدل تاپسیس و روش وزن دهی آنترپوی برای مشخص کردن سطوح توسعه استان استفاده گردد. هم چنین از نرم افزار Arc Gis 10.3 برای ارائه نقشه های فضایی بهره گرفته شده است. ابعاد این بخش شامل بعد توان های محیطی، بعد اقتصادی، بعد اجتماعی - فرهنگی و بعد کالبدی - زیرساختی بوده است. برای بعد توان های محیطی ۱۴ شاخص، بعد اجتماعی - فرهنگی ۱۲ شاخص، بعد اقتصادی ۱۲ شاخص و بعد کالبدی - زیرساختی ۱۶ شاخص در نظر گرفته شده است.

جدول ۲ - شاخص های توسعه یافتگی استان ایلام

توان های محیطی		
درصد سطح زیر کشت (هکتار)	درصد سطح زیر کشت (هکتار)	درصد سطح زیر کشت (هکتار) نسبت به مساحت کل شهرستان
محصولات سالانه آبی به کل سطح زیر کشت	سطح زیر کشت (هکتار) باغات مثمر به کل سطح زیر کشت	

نسبت سطح زیر کشت به تعداد بهره‌برداران (هکتار)	مساحت تولید نهالستان (هکتار)	تعداد استخرهای پرورش ماهی
سرانه کشاورزی	تعداد بهره‌برداران انواع دام	درصد مساحت کل عرصه‌های جنگلی به کل مساحت شهرستان (هکتار)
درصد مساحت مراتع به کل مساحت شهرستان (هکتار)	درصد عرصه‌های بیابانی به کل مساحت شهرستان (هکتار)	میانگین بارش سالیانه (میلی‌متر)
تعداد چاه عمیق و نیمه عمیق (نسبت به هر ۱۰۰۰۰ نفر)	تعداد چشمه (نسبت به هر ۱۰۰۰۰ نفر)	-
شاخص‌های اجتماعی - فرهنگی		
نسبت باسوادی	نسبت باسوادی زنان	نسبت باسوادی در مناطق روستایی
نسبت باسوادی در مناطق شهری	دانش‌آموختگان تحصیلات تکمیلی (نسبت به جمعیت ۶ سال به بالا)	نسبت طلاق
نسبت خودکشی	نسبت پرونده‌های قضایی به جمعیت	تعداد سالن‌های نمایش و سینما
تعداد کتابخانه‌های عمومی	نسبت کانون‌های پرورش فکری کودکان و نوجوانان به هر هزار نفر (کودک و نوجوان)	حس تعلق ساکنان شهرستان
شاخص‌های اقتصادی		
درصد جمعیت فعال اقتصادی	درصد بیکاری	درصد اشتغال زنان
بارتکفل خالص	درصد شاغلین بخش صنعت	درصد شاغلین بخش کشاورزی
درصد شاغلین بخش خدمات	تعداد واحدهای بانکی نسبت به هر هزار نفر	مبلغ انواع سپرده (میلیون ریال) نسبت به جمعیت
درصد اشتغال	تعداد فرصت‌های شغلی اعلام شده (نسبت به ۱۰۰۰ نفر جمعیت فعال)	به کار گمارده شدگان نسبت به هر ۱۰۰ متقاضی کار
شاخص‌های کالبدی - زیرساختی		
تعداد داروخانه (نسبت به ۱۰۰۰۰ نفر)	تعداد ایستگاه آتش‌نشانی (نسبت به هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت)	تعداد مراکز آموزشی نسبت به هر ۱۰۰ دانش‌آموز (دوره ابتدایی)
تعداد مراکز آموزشی نسبت به هر ۱۰۰ دانش‌آموز (دوره متوسطه اول و دوم)	تعداد تلفن‌های ثابت در مناطق شهری و روستایی (در هر ۱۰۰ نفر)	دفتر پست و مخابرات روستایی (ICT)
تعداد مؤسسات درمانی نسبت به هر ۱۰۰۰۰ نفر جمعیت	تعداد روستاهای دارای ارتباط تلفنی نسبت به روستاهای دارای سکنه	تعداد روستاهای گازرسانی شده نسبت به روستاهای دارای سکنه
تعداد شهرهای گازرسانی شده نسبت کل شهرهای شهرستان	درصد راه‌های روستایی آسفالت‌ه	تعداد پایانه مسافربری به نسبت جمعیت ۱۰۰۰۰ هزار نفر
درصد واحدهای مسکونی مقاوم و بادوام (از نظر مصالح)	درصد واحدهای مسکونی معمولی دارای امکانات (گاز لوله‌کشی)	درصد واحدهای مسکونی معمولی دارای امکانات (برق و آب و تلفن ثابت)
تعدد خانه‌های بهداشت	-	-

منبع: سالنامه آماری استان ایلام، ۱۳۹۴؛ سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۹۰، طرح‌های توسعه استان ایلام

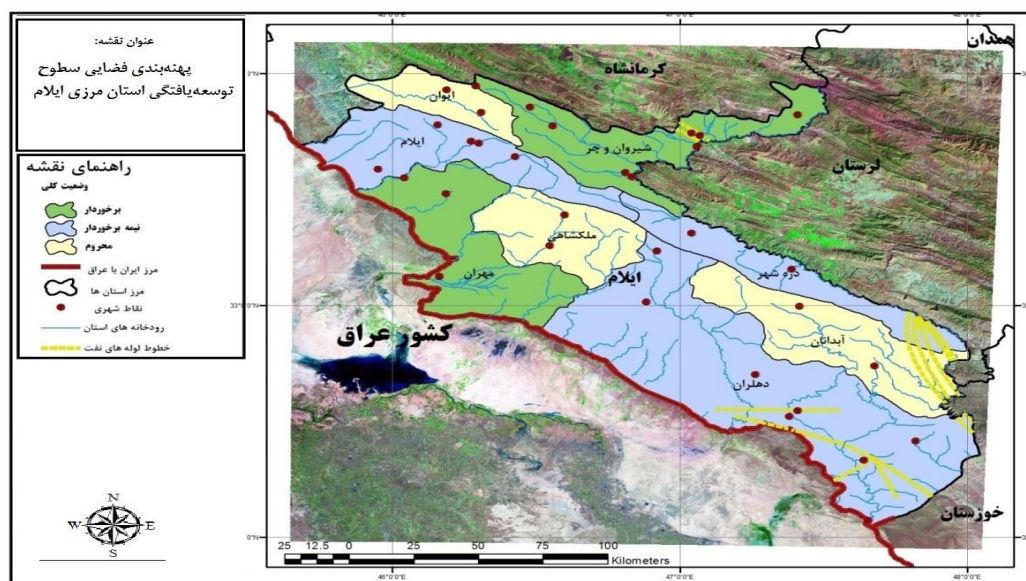
همان‌طور که در جدول زیر مشاهده می‌گردد، بر اساس شاخص‌هایی که در نظر گرفته شده است، در بحث توان‌های محیطی شهرستان شیروان و چرداول رتبه نخست را به دست آورده است و به دنبال آن شهرستان‌های دهلران، ملکشاهی رتبه‌های دوم و سوم را به خود اختصاص داده‌اند. نتایج حاصل از تکنیک رتبه‌بندی تاپسیس نشان می‌دهد شهرستان آبدانان در خصوص شاخص‌های مؤلفه اجتماعی - فرهنگی رتبه نخست را کسب کرده است. به همین ترتیب شهرستان‌های شیروان و چرداول و ملکشاهی رتبه‌های دوم و سوم را به خود اختصاص داده‌اند. بر اساس شاخص‌های مؤلفه اقتصادی، شهرستان مهران به‌عنوان شهرستان مرزی استان که دارای بازارچه مرزی نیز می‌باشد، رتبه نخست را به خود اختصاص داده است. امتیاز حاصل شده برای شهرستان مهران بسیار بالا بوده و معادل ۰.۹۷۴۷ بوده که بسیار قابل توجه می‌باشد. دومین شهرستان به لحاظ شاخص‌های اقتصادی مرکزیت استان ایلام، یعنی شهرستان ایلام با امتیاز ۰.۸۳۱۴۷ می‌باشد که این شهرستان نیز به نسبت سایر شهرستان‌ها وضعیت مطلوب‌تری دارد. البته با توجه به مرکزیت این شهرستان وجود فرصت‌ها و ظرفیت‌های بیشتر اقتصادی بالا بودن شاخص اقتصادی قابل‌انتظار است. بر اساس شاخص‌های مؤلفه کالبدی - زیرساختی، شهرستان مهران رتبه نخست را به خود اختصاص داده است. امتیاز حاصل شده برای شهرستان مهران معادل ۰.۴۹۲۹۷۲۶ بوده که قابل توجه می‌باشد. دومین شهرستان به لحاظ شاخص‌های کالبدی - زیرساختی شهرستان شیروان و چرداول با امتیاز ۰.۴۹۶۱۱۶۵ می‌باشد که این شهرستان نیز به نسبت سایر شهرستان‌ها وضعیت مطلوب‌تری دارد. شهرستان دره شهر نیز با اختلاف امتیاز کم‌تری معادل ۰.۳۸۲۸۹۰۸ در رده سوم قرار گرفته وضعیت مطلوبی نسبت به شاخص‌های کالبدی - زیرساختی دارد.

جدول ۳ - رتبه‌بندی شهرستان‌های استان ایلام بر اساس مجموع مؤلفه‌های محیطی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی

رتبه نهایی	$CLi+$ نسبت نزدیکی به گزینه ایده آل	کالبدی - زیرساختی	اقتصادی	اجتماعی - فرهنگی	توان‌های محیطی	شهرستان
8	0.2727	8	6	1	7	آبدانان
4	0.3614	4	2	6	8	ایلام
6	0.3404	6	4	5	6	ایوان
1	0.4987	2	7	2	1	شیروان و چرداول
3	0.3718	3	3	8	5	دره شهر
5	0.3599	5	5	7	2	دهلران
7	0.3317	7	8	3	3	ملکشاهی
2	0.4933	1	1	4	4	مهران

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۱

بررسی مجموع شاخص‌های توسعه در استان ایلام در وهله نخست نشان از محروم بودن کلی این استان دارد به طوری که امتیازهای نهایی بسیار پایین بوده است. از طرف دیگر اختلاف امتیازات بین شهرستان‌های استان چندان بالا نبوده و میزان تغییرات چندان چشمگیر نیست. در حال، نتایج حاصل از تکنیک رتبه‌بندی تاپسیس نشان می‌دهد شهرستان شیروان و چرداول که در شمال شرقی استان و هم‌مرز با استان‌های کرمانشاه و لرستان است با کسب امتیاز ۰.۴۹۸۷. بیشترین امتیاز را به خود اختصاص داده و رتبه نخست در برخورداری از شاخص‌های توسعه را به خود اختصاص داده است. شهرستان مهران به‌عنوان یکی از شهرستان‌های مرزی کشور (هم‌مرز با استان عراق) که در شمال غربی استان ایلام واقع شده است با کسب امتیاز ۰.۴۹۳۳. در رتبه دوم شهرستان‌های استان به لحاظ توسعه قرار گرفته است. همان‌گونه که در نقشه سطح‌بندی نیز قابل مشاهده است این دو شهرستان به‌عنوان شهرستان‌های برخورداری از توسعه یافته استان مشخص شده‌اند. نتایج نشان می‌دهد بیشتر شهرستان‌های استان در سطوح نیمه برخوردار و محروم قرار گرفته‌اند. در سطح نیمه برخوردار شهرستان‌های دره شهر، ایلام و دهلران قرار گرفته‌اند. شهرستان دره شهر که در محدوده شرق و جنوب شرقی استان واقع شده و هم‌مرز با استان لرستان بوده با کسب امتیاز ۰.۳۷۱۸. در رده سوم شهرستان‌های استان قرار گرفته است. شهرستان ایلام نیز به‌عنوان مرکزیت استان ایلام که قاعدتاً دارای ظرفیت‌ها و سرمایه‌گذاری‌های بیشتری به‌خصوص در بخش دولتی است با کسب امتیاز ۰.۳۶۱۴. در رتبه چهارم وضعیت نیمه برخوردار قرار گرفته است. شهرستان دهلران نیز به‌عنوان یکی از شهرستان‌های مرزی استان و هم‌چنین دارای میدان‌های نفتی و عرصه‌های بیابانی با کسب امتیاز ۰.۳۵۹۹. در رتبه پنجم توسعه قرار گرفته است. در نهایت در سطح سوم توسعه، شهرستان‌های ایوان، ملکشاهی و آبدانان به‌عنوان شهرستان‌های محروم قرار گرفته‌اند. شهرستان ایوان که در شمال استان قرار گرفته و دارای مساحت کمتری نسبت به سایر شهرستان‌های استان است با کسب امتیاز ۰.۳۴۰۴. در رتبه ۶ به لحاظ شاخص‌های توسعه قرار گرفته است. شهرستان ملکشاهی نیز که در مرکز استان واقع شده با کسب امتیاز ۰.۳۳۱۷. در رتبه ۷ قرار گرفته است. در نهایت شهرستان آبدانان که در جنوب شرقی استان و دارای مرز مشترک با استان خوزستان است با کسب کمترین امتیاز معادل ۰.۲۷۲۷. در رتبه آخر (هشتم) به لحاظ شاخص‌های توسعه قرار گرفته است.

شکل ۴ - سطح‌بندی شهرستان‌های استان ایلام بر اساس مجموع مؤلفه‌های محیطی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی

نتیجه‌گیری

استان ایلام نیز به‌عنوان یکی از مناطق مرزی کشور به‌ویژه بعد از انقلاب اسلامی در کنار این که یکی از استان‌های محروم به لحاظ توسعه‌یافتگی است، با انواع تهدیدات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و نظامی - امنیتی روبه‌رو بوده است. مشکلاتی از قبیل قرارگیری در معرض مخاطرات طبیعی مانند زلزله، سیل، فرسایش بادی، خشک‌سالی، تهدیدات اجتماعی - اقتصادی مانند نرخ بالای بیکاری، طلاق، خودکشی، بالا بودن پرونده‌های جنایی، و تهدیدات نظامی مانند: وجود گروهک‌های تروریستی و معاند نظام و فعالیت‌های آن‌ها در مناطق غربی به‌ویژه مناطق شمالی استان، ناامنی در کشور همسایه عراق و شکل‌گیری داعش (دولت اسلامی عراق و شام)، گروهک‌های تکفیری و ... دامن‌گیر این استان بوده‌اند که توسعه استان را بیش از پیش عقب انداخته و بستری امن را برای شکل‌گیری فعالیت‌های توسعه‌افزا با مشکل مواجه ساخته‌اند. در مجموع پیکره استان ایلام در مرزبندی‌های کنونی آن از نظر موقعیت سازمان فضایی در چهار محدوده قابل تفکیک است. شهرستان ایلام در شمال استان ناحیه‌ای کوچک ولی به دلیل تمرکز قدرت اداری - سیاسی در شهر ایلام ناحیه‌ای بیشتر توسعه‌یافته محسوب می‌شود و عمده عناصر سازمان فضایی استان در این شهرستان متمرکز شده است. در جنوب شرق این حوزه متراکم شهرستان دره شهر واقع شده است که هم از لحاظ عناصر سازمان فضایی و هم از لحاظ شاخص‌های توسعه رتبه دوم استان را داراست. حوزه سوم شناخته‌شده در سازمان فضایی استان سه شهرستان دهلران، مهران و ایوان است که با ویژگی‌هایی هرچند متفاوت سطح سوم سازمان فضایی استان را می‌سازند. شهرستان مهران در مجاورت با مرز عراق تنها گمرک استان را در خود جای‌داده است از این‌رو در شبکه پیوندهای فیزیکی و قومی و اقتصادی نقش مهمی را در ساختاردهی به نظام اقتصادی استان ایفا می‌کند. دهلران به دلیل هم‌جواری با استان توسعه‌یافته خوزستان به‌نوعی از نشست توسعه آن استان بهره‌مند است از این‌رو المان‌های سازمان فضایی در آن شامل یافته‌اند. شهرستان ایوان نیز در شمال شهرستان ایلام با حوزه تراکم متوسط از نشست توسعه شهرستان ایلام و استان کرمانشاه بهره‌گرفته و بسیاری از عناصر اصلی سازمان فضایی از جمله خطوط انتقال نیرو انرژی از طریق این شهرستان وارد استان می‌شود. دو شهرستان آبدانان و شیروان و چرداول با وجود اینکه از منظر پیوندها دارای پیوندهای متوسطی می‌باشند اما به دلیل ماهیت روستایی خود و کمتر توسعه‌یافته بودن نقش کمتری را در سازمان فضایی استان ایلام ایفا می‌کنند. نتایج نشان می‌دهد که در ملاحظات آمایشی استان سطوح توسعه هر یک از شهرستان‌ها بایستی مدنظر قرار گیرد و شهرستان‌های کم‌تر توسعه‌یافته و محروم در اولویت توسعه قرار گیرند و راهبردها و برنامه‌های ویژه‌ای برای این شهرستان‌ها لحاظ شود. البته همان‌گونه که توضیح داده‌شده هر یک از شهرستان‌ها نسبت به هر یک از ابعاد تحقیق جایگاه خاص خود را دارند و برای گرفتن نتیجه بهتر است به ظرفیت‌ها و توان‌های ویژه هر کدام از شهرستان‌ها توجه گردد تا در جهت توسعه متعادل و متوازن استان گام مؤثر برداشته شود. در نهایت با توجه به مسائل مطرح‌شده و تحلیل‌های صورت‌گرفته جهت توسعه استان مرزی ایلام و کمبود نقص‌های موجود راهبردهای زیر در قالب راهکارهای عملیاتی به شرح زیر ارائه می‌گردد. (جدول ۴)

جدول ۴ - راهبردهای توسعه استان مرزی ایلام و راهکارهای عملیاتی آنها

راهبردهای عملیاتی	راهبرد
برنامه‌ریزی به شیوه مشارکتی در تهیه و بازنگری طرح‌های مربوطه	راهبردهای جلب مشارکت گروه‌های ذینفع در توسعه محدوده
<ul style="list-style-type: none"> ← بررسی و تدوین راهکارهای کاهش آثار سوء زیست‌محیطی طرح در مرحله ساختمانی و بهره‌برداری طرح به تفکیک در بخش‌های تغییر کیفیت هوا، تولید پساب، تغییرات سوء فیزیکی و شیمیایی خاک، آلودگی صوتی، تخریب پوشش گیاهی، جبران خسارت جوامع محلی و ... ← جلب مشارکت مردم ← آموزش‌های زیست‌محیطی در سطوح عمومی و تخصص ← انجام بازرسی‌های زیست‌محیطی (ممیزی) ← تدوین برنامه پیش زیست‌محیطی 	راهبردی حفاظت از ارزش‌های زیست‌محیطی در روند توسعه
<ul style="list-style-type: none"> ← تقویت محور مهران-ایلام - اسلام‌آباد غرب و تبدیل آن به بزرگراه ← تقویت محور مهران - دهلران - اندیمشک و تبدیل آن به بزرگراه ← تقویت راه ارتباطی به پل دختر به راه اصلی ← احداث خط آهن مهران - دهلران - اندیمشک ← احداث خط آهن مهران - ایلام - اسلام‌آباد غرب ← تقویت و توسعه پایانه مسافری مرزی استان ← عملیاتی شدن فرودگاه دهلران ← توسعه فرودگاه ایلام و ارتقای سطح فرودگاه ← تأمین منابع آب موردنیاز با بهره‌برداری از منابع در دسترس و احداث شبکه تأسیسات موردنیاز ← حداکثر بازیافت منابع آب (تصفیه و استفاده از آب‌های تصفیه‌شده در مصارف با حساسیت کمتر) و توسعه برداشت از آب‌های سطحی و غیرمتعارف (استفاده از آب‌شیرین‌کن، آب‌های شور و لب‌شور و بازیافت پساب‌ها) بر اساس اصول توسعه پایدار ← جلوگیری از هدر رفت آب در خطوط انتقال آب و شبکه‌های توزیع آب ← تأمین نیازهای ارتباطی با بهره‌گیری از امکانات پس‌کرانه و ایجاد تأسیسات موردنیاز ← برقراری ارتباطات فیبر نوری با پهنای باند مناسب ← استفاده از فن‌آوری‌های نوین و برتر ارتباطی ← به‌کارگیری فناوری اطلاعات و ارتباطات (IT) و (ICT) و توسعه کاربری‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات در فرایندها و کسب‌وکارها ← تأمین انرژی موردنیاز بنگاه‌های اقتصادی از طریق ایجاد زیرساخت‌های موردنیاز ← استفاده از گاز طبیعی به‌جای فرآورده‌های نفتی ← استقرار واحد نیروگاهی باهدف تأمین نیازهای منطقه و فروش برق و تبادل برق با کشور عراق O فراهم‌سازی زمینه مناسب برای فعالیت بخش خصوصی در زمینه انرژی ← استفاده از انرژی‌های تجدیدشونده (خورشیدی، بادی، زمین‌گرمایی و ...) در تأمین برق مصرفی 	راهبردهای ایجاد، تقویت و توسعه زیرساخت‌ها و در چارچوب برنامه توسعه

<p>← هدایت سرمایه‌گذاران بخش خصوصی و انبوه‌سازان مسکن به اراضی پیش‌بینی‌شده در طرح جامع و محدوده‌های پروژه‌های موضوعی و موضعی و برخورد قانونی با بورس بازان و سوداگران زمین و مسکن</p> <p>← تثبیت حرایم زیست‌محیطی</p> <p>← رعایت اصلی فشرده‌گی برای جلوگیری از پراکنده رویی شهری و تحقق حفاظت حداکثری از محیط‌زیست</p> <p>← اولویت‌بندی اجرایی کانون‌ها و پهنه‌های عملکردی و محورهای ارتباطی با رویکرد توسعه ارگانیک و هدایت گسترش بافت کالبدی به صورت لایه‌های تدریجی</p>	<p>راهبردهای توسعه کالبدی باهدف پیشگیری از ساخت‌وسازهای پراکنده و انسجام مجموعه در هر دوره از توسعه منطقه</p>
<p>← تهیه نقشه راه (Road Map)</p> <p>← تهیه طرح تفصیلی و ارزیابی اثرات زیست‌محیطی</p> <p>← تهیه طرح‌های آماده‌سازی زمین</p> <p>← تهیه طرح‌های موضعی و موضوعی، اولویت‌بندی طرح‌ها طی مراحل توسعه</p> <p>← تدوین راهبردهای جذب سرمایه‌گذاری و تهیه بسته‌های فرصت سرمایه‌گذاری</p>	<p>راهبردهای مدیریتی طرح برای تصویب و اجرای طرح‌های جامع و تفصیلی سکونتگاه‌های استان</p>
<p>← تشکیل خوشه‌های صنعتی</p> <p>← توسعه صنایع صادراتی در استان با توجه به اولویت‌های کشور عراق</p> <p>← ایجاد همکاری استراتژیک میان مناطق علم و فناوری استان</p> <p>← ایجاد همکاری استراتژیک میان مناطق علم و فناوری استان، دانشگاه ایلام و سایر مراکز و نهادهای علمی استان</p>	<p>راهبردهای افزایش بهره‌وری صنایع منطقه</p>
<p>← بهره‌گیری از بازاربازان حرفه‌ای فضا در سطح ملی و بین‌المللی</p> <p>← فراهم آوردن زمینه توسعه فعالیت‌های ترانزیتی</p> <p>← ایجاد فضاها و کارکردهای پشتیبان نظیر حمل‌ونقل و انبارداری</p> <p>← توسعه شبکه حمل‌ونقل در پس‌کرانه (استان ایلام)</p> <p>← تقویت شبکه حمل‌ونقل در پس‌کرانه در جهت تسهیل دسترسی به کریدورهای ترانزیتی</p>	<p>راهبردهای رونق‌بخش تجاری - بازرگانی با شناخت بازارهای هدف بالفعل و بالقوه و بهره‌گیری از ظرفیت‌های ایجادشده و اهداف برنامه در این بخش</p>
<p>← ایجاد واحدهای اقامتی موقت و ارزان‌قیمت</p> <p>← ایجاد هتل باکیفیت متوسط و بالا در ارائه خدمات</p> <p>← ایجاد واحدهای پذیرایی با سطح کیفی مناسب و تنوع در ارائه خدمات</p> <p>← واگذاری واحدهای خدماتی و تسهیلاتی منطقه به فعالین محلی</p>	<p>راهبردهای استفاده بهینه از ظرفیت‌های گردشگری منطقه با اهداف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی</p>
<p>← بهره‌گیری از بازار مصرف جنوب غرب کشور و بازار مصرف عراق با توسعه زیرساخت‌های ارتباطی و اقتصادی</p> <p>← ایجاد توازن میزان توسعه‌یافتگی در میان سکونتگاه‌های استان ایلام و شکل‌گیری خرده حوزه‌های شهری دیگر در کنار حوزه شهری ایلام با نقش خدمات‌رسانی</p> <p>← تلاش برای تحول صنعتی با تأکید بر توسعه و اقتصاد دانایی محور و توجه به مزیت‌های صنعتی استان</p> <p>← تأمین شرایط لازم برای ارتقاء کیفیت بخش آموزش در استان در راستای اهداف و الزامات توسعه استان و تعاملات ملی و بین‌المللی</p> <p>← توزیع متعادل و مناسب خدمات درمانی و بهداشتی و ارتقاء سطح بهداشت عمومی و سلامت و رفاه جوامع شهری و روستایی با توجه به نیازهای موجود و آتی</p>	<p>راهبردهای سازمان‌دهی فضایی (شهرها، روستاها، فعالیت‌ها، شبکه‌ها)</p>

توسعه و تجهیز زیرساخت‌های استان برای رشد فعالیت‌های اقتصادی و ایفای نقش فرا منطقه‌ای	←
ایجاد زمینه‌ها و شرایط لازم برای بهره‌برداری از پیشینه، تجارب، دانش بومی و فعالیت‌های تجاری و بازرگانی با تأکید بازرگانی نوین	←
جلوگیری از گسترش فقر و سامان بخشی به ارائه خدمات به محرومین جامعه و تعدیل نابرابری‌های ناحیه‌ای، اجتماعی و اقتصادی در قلمرو استان	←
تقویت و گسترش خدمات برتر دانش محور در جهت توسعه تعاملات و ارتباطات فراملی	←

منابع

- آسایش، حسن (۱۳۷۵) اصول و روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- پرنیان، حاتم؛ زیاری، کرامت‌الله؛ میره‌ای، محمد؛ مدیری، مهدی (۱۳۹۶). استراتژی‌های توسعه مناطق مرزی با رویکرد آمایش سرزمین (ناحیه مطالعاتی: ارومیه-سلماس)، فصلنامه اطلاعات جغرافیایی سپهر، دوره ۲۶، شماره ۱۰۴، صص ۱۸۴-۱۷۳.
- پور موسوی، سید موسی (۱۳۸۶). ملاحظات دفاعی - امنیتی در آمایش سرزمینی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه راهبردی - دفاعی، سال ۵، شماره ۱۵، صص ۲۳-۱.
- رزقانی، هادی و اعظمی، هادی (۱۳۹۰) تحلیل ملاحظات نظامی - امنیتی در آمایش و مکان‌گزینی مراکز و استقرارهای نظامی با تأکید بر استان خراسان رضوی، فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره ۱۵، شماره ۲، صص ۱۶۱-۱۴۱.
- شوهانی، نادر؛ نیک‌سرشت، مهدی؛ تردست، زهرا (۱۳۹۷). بررسی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر ارتقاء امنیت پایدار مناطق مرزی ایلام، فصلنامه علوم فنون مرزی، سال ۹، شماره ۲، صص ۳۰-۱.
- ضرابی، اصغر؛ تبریزی، نازنین (۱۳۹۰). تعیین سطح توسعه یافتگی شهرستان‌های استان مازندران - رویکرد تحلیل عاملی، فصلنامه آمایش محیط، دوره ۴، شماره ۱۲، صص ۷۷-۶۳.
- طحانی، غلامرضا (۱۳۹۳). بررسی نقش آمایش سرزمین در امنیت جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه علم و فنون نظامی، سال دهم، شماره ۲۷.
- عندلیب، علیرضا (۱۳۸۰) نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی، تهران: انتشارات دانشکده فرماندهی ستاد سپاه.
- عندلیب، علیرضا و جوانشیری، مژده (۱۳۹۵) آمایش مناطق مرزی و تدوین راهبردهای توسعه در منطقه مرزی تایباد، فصلنامه علوم جغرافیایی، دوره ۱۲، شماره ۲۵، صص ۱۲۰-۱۰۰.
- عندلیب، علیرضا و مطوف شریف (۱۳۸۸) توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران، مجله باغ نظر، سال ۶، شماره ۱۲، صص ۷۶-۵۷.

- کالینگورس، بری (وی) (۱۳۸۷) برنامه‌ریزی بریتانیایی: پنجاه سال سیاست‌گذاری شهری و منطقه‌ای، ترجمه: عارف اقوامی مقدم، تهران: انتشارات آذرخش.
- محمد پور فیلشور، علی (۱۳۸۱) بازگشایی مرزها و تأثیر آن بر مناطق مرزی؛ مورد: باجگیران در مرز ایران و ترکمنستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس.
- محمودی، علی (۱۳۸۴) ساختار مبادلات بازارچه‌های مرزی و نقش آن در بازرگانی و اقتصاد مناطق مرزنشین، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- مختاری هشی، حسین؛ مؤمنی، مهدی؛ باقری، مهرداد (۱۳۹۶). تدوین راهبردهای آمایش مناطق مرزی؛ مطالعه موردی مرزهای شرقی کشور، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، دوره ۲۹، شماره ۳، صص ۲۵۴-۲۳۷.
- معین، محمد (۱۳۷۱) فرهنگ لغات معین، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- موسوی، میرنجف؛ رحیمی، مارال (۱۳۹۶). تبیین نقش اسکان جمعیت در تحقق توسعه پایدار مناطق مرزی مطالعه موردی: استان آذربایجان غربی، اطلاعات جغرافیایی سپهر، دوره ۲۶، شماره ۱۰۱، صص ۲۳-۵.
- رهنمایی، محمدتقی (۱۳۸۱). رهنمایی، محمدتقی (۱۳۸۱). آمایش سرزمین و کاربردهای دفاعی، مجموعه مقالات آمایش و دفاع سرزمینی، تهران: انتشارات دانشگاه امام حسین (ع).

Glassner, Martin. & Fahrner, Chuck (2004) Political Geography, 3rd Edition, New York: John Wiley.

Chandoevrit, worawan. & yongyuth, chalamwong. & sravooth, paitoonpong. (2004) Thailand crossborder economy, Thailand Development resource institute.

Analysis of the role of defense-security considerations in the development of the territory (case study: Ilam province)

Mohammad Hasan Nami^{1*}

Associate Professor, Department of Geography, Farabi University, Tehran, Iran

Abstract

The issue of development is one of the important issues that have always been raised by governments in various forms since long ago. This is despite the fact that achieving development without security is not possible and has no meaning and concept. A country can pass the evolutionary stages of its development better if it faces less security challenges. Thinkers believe that appropriate land development plans are the most successful and complete plan to achieve sustainable development. Therefore, not paying attention to some components and security considerations in the development of these plans is very effective in not achieving the desired goals. In this regard, the current research has been conducted with the aim of knowing the economic, social, environmental and political-security considerations in the border province of Ilam and its role in the level of development. This research is based on practical purpose and descriptive-analytical method. To investigate the economic, social-cultural, political and military-security threats, data analysis and historical documents were used, and spatial and leveling maps were prepared using Arc GIS software. First, the most important strengths, weaknesses, opportunities, and threats of the agricultural sectors of Ilam province were identified, and then, in order to know the state of development at the level of the cities of Ilam province, the multi-criteria technique of TOPSIS and the entropy weighting method were used. The results show that in terms of development levels, Shirvan, Cherdavel and Mehran cities are among the well-off cities, Dereshahr, Ilam and Dehhran cities are on the half-way level, and Ivan, Malekshahi and Abdanan cities are on the deprived level of development.

Keywords: Land planning plans, security-defense approach, border areas, development, Ilam province